

УДК 159.9:331.4

Віктор АЛЕЩЕНКО,*доктор психологічних наук, професор, Національний університет
оборони України імені Івана Черняховського, м. Київ***ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ
МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ**

У статті проаналізовано сучасний стан формування іміджу майбутніх офіцерів в освітньому процесі вищих військових навчальних закладів Міністерства оборони України. Імідж розглядається як інтегративний професійно-психологічний компонент управлінської діяльності майбутнього офіцера. Розглянуті принципи, психологічні умови формування іміджу майбутнього офіцера: сформованість у офіцера ціннісних орієнтацій, спрямованість особистості на справу, уміння викладати свої думки, стресостійкість, надійність, потреба в само-розвитку, готовність до ризику. Розроблено психологічний інструментарій для визначення основних критеріїв і показників іміджу майбутнього офіцера, його модель і шляхи формування.

Ключові слова: *імідж, офіцер, імідж офіцера, формування іміджу, освітній процес, психологічні умови, принципи, критерії й показники оцінки іміджу.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Виконання завдань подальшого реформування й ефективного функціонування Збройних Сил України (ЗС України) неможливо без створення ділового іміджу офіцера. Саме від офіцера в першу чергу залежать бойова готовність, правопорядок, військова дисципліна й морально-психологічний стан особового складу військової частини, підрозділу. Одним із шляхів ви-

рішення цього завдання є цілеспрямоване формування позитивного іміджу майбутнього офіцера в освітньому процесі вищих військових навчальних закладах України (ВВНЗ). У зв'язку із цим, очевидна необхідність у комплексному аналізі сутності й структури іміджу майбутніх офіцерів, його змістовних компонентів і психологічних умов формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Важливе значення для розуміння формування іміджу майбутнього офіцера Збройних Сил України мають роботи вітчизняних авторів, серед яких праці В. І. Алещенка, В. І. Барка, У. В. Ільницької, С. О. Каплевського, Л. М. Карамушки, М. В. Корнієнка, С. А. Кубіцького, О. Д. Сафіна, А. В. Філіпова. Великий обсяг знань накопичений і у зарубіжних дослідженнях з даної проблеми (П. Берд, С. Блек, Е. Н. Богданов, Б. Бруке, К. Боулдінг, Дж. Брунер, Д. Бурстин, П. Вейл, Е. В. Гришуніна, Ф. Девис, Ф. Чи, Г. Г. Почепцов, К. Спенсер, М. Спіллейн, Є. Семпсон, А. П. Федоркіна, В. М. Шепель, Дж. Ягер та ін.) [1–7; 10–12].

Серед найновіших українських досліджень особливо виокремлюються роботи Н. Л. Коломінського (визначено групи здібностей, які необхідні професіоналам-керівникам для успішного виконання управлінських функцій), А. Ю. Видая (обґрунтовано зміст лідерської спрямованості особистості майбутнього офіцера), О. К. Маковського (розроблено педагогічну технологію формування якостей лідера майбутніх офіцерів), Т. В. Скрипаченка (розглянуто процес утворення іміджу керівника на основі системи елементів, серед яких елементом постають організаторські здібності), В. С. Афанасенка (запропоновано варіант програми формування і розвитку управлінських якостей військового керівника оперативно-тактичного рівня), Є. М. Потапчука (виявлено психологічні умови, які забезпечують ефективне управління особовим складом та збереження його психічного здоров'я) [2; 5; 8].

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз основних підходів до вивчення психологічних умов формування іміджу майбутнього офіцера в ЗС України, сформулювати відповідні рекомендації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи імідж майбутнього офіцера в тісному зв'язку з освітнім процесом ВВНЗ необхідно розуміти сутність освіти. А це унікальний механізм передачі й засвоєння наукової інформації, знань, умінь, соціального й професійного досвіду, формування особистості, її світогляду, різних якостей, культури. При цьому однією і найважливіших функцій освіти є формуюча, на основі якої будується система розвитку особистості майбутнього офіцера.

У контексті дослідження іміджу майбутнього офіцера основою, засобом і вирішальною умовою формування іміджу є професійна діяльність офіцера. Офіцер здійснює керівництво й управління поведінкою підлеглих в умовах небезпеки для життя. Таким чином, імідж офіцера визначається його управлінською діяльністю в екстремальних умовах, що характеризуються високим ступенем ризику для життя.

В основу формування структури іміджу майбутнього офіцера закладені загальні принципи, застосовувані для формування різних видів іміджу, й частка тільки для іміджу майбутніх офіцерів. До першої групи принципів належать: принцип повторення; принцип безперервного посилення впливу; принцип "подвійного виклику", до другої – принцип очікуваності, принцип урахування психолого-педагогічних особливостей особистості офіцера, його повсякденної свідомості, світогляду, культури, традицій і стереотипів, принцип привабливості іміджу, принцип індивідуальності іміджу, принцип постійного вдосконалювання іміджу [4; 7; 9].

Вимогами реалізації даних принципів з успішного формування іміджу майбутнього офіцера є адекватність, забезпеченість, пластичність, активність, цілісність.

Опираючись на аналіз наукових публікацій, виділимо критерії і найбільш значущі й повторювані показники формування іміджу офіцера (див. таблицю).

Наведені рівневі характеристики, на нашу думку, дозволяють одержати якісну оцінку стану іміджу майбутнього офіцера [4; 5; 11]. Застосування системи запропонованих критеріїв і показників у вузівській практиці свідчить, що вони являють собою досить надійний

інструмент оцінки сформованості іміджу майбутнього офіцера й доступні для оперування ними на практиці.

Вивчення досвіду й сучасного стану іміджу майбутнього офіцера в освітньому процесі ВВНЗ дозволило визначити найбільш істотні шляхи підвищення ефективності формування іміджу майбутнього офіцера.

Таблиця

Критерії і показники оцінки ефективності формування іміджу майбутнього офіцера в освітньому процесі військового вузу

Критерії	Показники
1	2
Пластичність	Залучення керівного, професорсько-викладацького складу курсантів вузу до роботи зі зміни іміджу
	Новизна висунутих педагогічних ідей, застосовуваних методів і засобів формування іміджу (повторення, адаптація, удосконалення, відкриття)
	Наявність системи підготовки керівного, професорсько-викладацького складу до роботи з формування й розвитку іміджу майбутнього офіцера
Забезпеченість	Наявність ресурсної інфраструктури, необхідної для проведення даної роботи у вузі
	Залучення професорсько-викладацького складу в науково-дослідну роботу в галузі формування іміджу майбутнього офіцера
	Можливість курсантів займатися науковими дослідженнями з даної проблематики під керівництвом викладачів; результативність науково-дослідної роботи викладачів і курсантів з даної проблематики (захист магістерських робіт, публікації, нагороди в міжвузівських наукових конкурсах)
Активність	Виявлення залежності іміджу майбутнього офіцера від змісту соціальних уявлень і стереотипів цільових аудиторій
	Виявлення впливу іміджу майбутнього офіцера на поведінку цільових аудиторій
	Виявлення обумовленості іміджу

Закінчення таблиці

1	2
Цілісність	Виявлення окремих, ізольованих символів, що доповнюють у свідомості цільових аудиторій формування іміджу майбутнього офіцера
	Інтеграція окремих елементів, що працюють на формування імідж майбутнього офіцера вузу
	Наявність цілісного іміджу майбутнього офіцера

Визначимо основні шляхи підвищення ефективності формування іміджу майбутнього офіцера військового вузу:

а) підготовку керівного й професорсько-викладацького складу до формування іміджу майбутнього офіцера;

б) удосконалювання змісту формування іміджу майбутнього офіцера;

в) технологічне забезпечення формування іміджу майбутнього офіцера. У кожному із зазначених шляхів розроблені й обґрунтовані психологічні умови, що забезпечують їх ефективну реалізацію в сучасній вищій військовій школі.

Розглянемо їх більш детально. Підготовка керівного й професорсько-викладацького складу до формування іміджу майбутнього офіцера. Вона містить у собі роботу з формування психолого-педагогічного іміджу керівного й професорсько-викладацького складу, а саме: габітарного, вербального, середовищного, упредметненого, кінетичного й ментального іміджів. Розуміння (імідж) формується на основі даних не тільки лише зовнішності, але ще й особистісних особливостей, поведінки, голосу, світогляду, мовлення, життєвої позиції. Тобто ми можемо визначити загальні критерії побудови іміджу.

Умовно весь імідж (образ) спеціалісти з іміджмейкерства поділяють на кілька сфер, у яких він виявляється.

1. Габітарний імідж (фізична конституція, одяг, макіяж, зачіска, парфум).

2. Кінетичний імідж (постава, хода, рух, жести, міміка).

3. Вербальний імідж:

звуковий компонент (тон викладання думок, діапазон інтонації, дикція);

мовний компонент (словниковий запас, логічність мовлення, аргументованість).

4. Упредметнений імідж (ваша візитка й усе, що ви створили самі власними руками).

6. Середовищний імідж (усе, що і хто вас оточує: ваша квартира, ваша сім'я, ваші друзі, ваша машина, місця, де ви відпочиваєте, клуби, у яких ви розважаєтеся, ваш кабінет).

7. Ментальний імідж:

комунікативний компонент (уміння й бажання спілкуватися, знання норм етикету й володіння етикетними навичками);

моральний компонент (що ви про себе скажете і що реально робите).

Наступний шлях підвищення ефективності формування іміджу майбутнього офіцера військового вузу – удосконалювання його змісту, який являє собою діяльність, спрямовану на додавання іміджу конкретних регулятивних характеристик, що забезпечують його дієвість.

Основними психологічними умовами реалізації даного шляху є розвиток внутрішніх комунікацій, відносин професорсько-викладацького складу й курсантів, які визначають більшість параметрів іміджу майбутніх офіцерів: мотивація керівного й професорсько-викладацького складу, його кваліфікація, демократичність у керуванні, розвиток зворотного зв'язку з курсантами, уміння діяти в кризових ситуаціях.

Також слід зазначити, що психологічні умови формування іміджу майбутнього офіцера залежать від рівня творчого мислення, вирішення практичних завдань, рівня вияву креативності в різних сферах, комунікативних та організаційних здібностей. Це можливо в результаті спеціальної психологічної підготовки, яка охоплює: а) оволодіння уміннями та навичками формування творчого мислення; б) оволодіння методами вирішення нестандартних завдань;

в) опанування формами креативного підходу до управлінської діяльності [5; 8; 9; 12].

У процесі формування позитивного іміджу майбутнього офіцера однією з найголовніших психологічних умов є відповідність образу, який створюється, реальному (об'єктивному) стану військ. Якщо не дотримуватися цього правила, то це може викликати недовіру (скептичне, критичне чи навіть вороже ставлення) суспільства до офіцерів, в цілому до армійських структур.

Технологічне забезпечення формування іміджу майбутнього офіцера – третій шлях підвищення його ефективності, який являє собою сукупність методів, засобів і форм, що дозволяють досягати поставлену мету в кілька етапів. Технологія містить у собі такі умови: збір інформації зі з'ясування стану іміджу майбутнього офіцера військового вузу; формулювання бажаного іміджу майбутнього офіцера з урахуванням необхідних ресурсів; перелік заходів щодо реалізації бажаного стану іміджу майбутнього офіцера; визначення строків досягнення результату й конкретних виконавців; уточнення заходів мотивації учасників і контролю над реалізацією намічених заходів; відстеження процесу формування іміджу майбутнього офіцера; аналіз отриманих результатів і вироблення заходів щодо підтримки або коректування наявного іміджу майбутнього офіцера.

Достатньою умовою формування іміджу майбутнього офіцера є розвиток у нього таких професійно-психологічних якостей, як: ціннісні орієнтації, спрямованість особистості на справу, стиль керівництва, уміння викладати свої думки, оволодіння прийомами саморозвитку, стресостійкість, надійність, готовність до ризику й ін.

Отже, узагальнюючи аналіз понятійного аспекту розглянутої проблеми, ми вважаємо, що:

особистість майбутнього офіцера – це виникле психологічне утворення (образ), що являє собою соціальну за своєю природою систему якостей і мотиваційно-потребнісних відносин;

офіцер постає одночасно і як професіонал, і як особистість, і як індивідуальність, але далеко не кожному вдається стати суб'єктом професійного розвитку, сформувати свій “адекватний імідж”.

При структуруванні психологічних умов формування іміджу майбутнього офіцера ми виходили із професійно-психологічного розуміння умов як обставин, від яких залежить професійний успіх.

Динамічна модель іміджу майбутнього офіцера містить у собі ядро іміджу (природний компонент), внутрішній рівень (психологічний, професійний, поведінковий компоненти) і зовнішній рівень (візуальний, аудіальний, ольфакторний, кінестетичний компоненти) при домінуючому впливі професійно-психологічного компонента. Вона розбудовується і змінюється під впливом соціального середовища залежно від особливостей професійної діяльності особистості, а також соціально-економічних факторів розвитку суспільства. Виходячи із вищезазначеного, нами розроблена модель формування іміджу офіцера (див. рисунок).

Динамічна модель формування іміджу офіцера-лідера

Підструктури особистості майбутнього офіцера містять ті якості (умови), які становлять основу його позитивного іміджу, а саме: 1) мо-

ральні якості – наявність системи цінностей, надійність; 2) комунікативні якості – уміння дохідливо викладати думки; 3) емоційно-вольові якості – стресостійкість, готовність до ризику, потреба в саморозвитку; 4) мотиваційний компонент – спрямованість на справу; 5) саморегуляційний компонент – самооцінка.

Окрема група рекомендацій включає освоєння й упровадження в практику повсякденного життя майбутнього офіцера-керівника апробованих технологій, орієнтованих: на саморозвиток; збереження й підтримку здоров'я; формування системи індивідуально-особистісних і професійно-управлінських якостей; майстерне володіння технологією самопрезентації.

У Програмі формування позитивного іміджу Збройних Сил та привабливості військової служби в суспільстві доцільно розробити окремим розділом заходи щодо формування іміджу майбутніх офіцерів в освітньому процесі вищих військових навчальних закладів.

Ефективним інструментом, що сприятиме інтеграції майбутніх офіцерів і військових колективів виступає Кодекс честі офіцера, що містить духовно-моральні орієнтири підготовки кадрових військовослужбовців, професійні цінності їх ратної праці. Дотримання Кодексу честі офіцера дозволяє представити віртуальний імідж офіцера, визначити напрями його втілення в реальність. Знання віртуального іміджу полегшить підготовку майбутніх офіцерів, буде стимулювати у ВВНЗ пошук нових підходів до навчання, виховання патріотизму, військового обов'язку, вироблення прагнення до особистісного й професійного самовдосконалення.

У проекти нових настанов й інструкцій з морально-психологічної підготовки військ доцільно закласти основні положення іміджування як науково обґрунтованого й технологічно апробованого процесу розробки й формування позитивного іміджу офіцерського складу Збройних Сил; упровадити в програму підготовки й підвищення кваліфікації командного складу спецкурс "Формування позитивного іміджу офіцера-керівника у військовому підрозділі". З метою забезпечення якості викладання даного курсу залучити професійних фахівців: соціологів, психологів, педагогів, іміджмейкерів і ін.

Створення іміджу майбутнього офіцера розглядається нами як спеціально організована взаємодія, спрямована на реальну зміну його внутрішнього й зовнішнього образу, що, у свою чергу, приводить до зміни відносин навколишніх до конкретного офіцера. Спеціально організована діяльність з формування іміджу майбутнього офіцера в освітньому процесі ВВНЗ дозволяє усвідомити, що робота над іміджем сприяє професійному й особистісному зростанню, і направити свої зусилля на формування позитивного управлінського іміджу. Ця робота повинна носити системний характер, мати різні форми (як групові, так і індивідуальні) і включати рекомендації з діяльності самоосвіти в напрямі подальшого вдосконалювання іміджу майбутніх офіцерів.

Висновки. На сучасному етапі розвитку українського суспільства, держави та її Збройних Сил проблеми формування іміджу майбутнього офіцера, набуваючи особливого значення, стають пріоритетними завданнями в освітньому процесі ВВНЗ. Формування іміджу майбутнього офіцера, будучи багатоетапним процесом екстеріоризації – переходу від внутрішньої, психічної діяльності до зовнішньої, предметної, здійснюється більш ефективно при дотриманні низки умов, виконання яких сприяє синтезу професійного й особистісного самопізнання, самовизначення й самоіміджування. Ефективність формування іміджу майбутнього офіцера залежить від потреби й готовності зміни Я-концепції керівника; наявності й розвитку таких особистісних якостей як психологічних умов: стресостійкість, ціннісні орієнтації, спрямованість особистості на справу, саморозвиток, готовність до ризику, надійність, уміння дохідливо викладати свої думки.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку слід вважати: аналіз характеристики основних компонентів розглянутого феномена, опис й аналіз його основних функцій у військово-соціальному середовищі; підтримка й розвиток іміджу майбутнього офіцера; науково методичне забезпечення формування іміджу майбутнього офіцера (уточнення категоріального апарату в сфері, що формується іміджологією; розробка технологій консультування щодо підвищення ефективності іміджу майбутнього офіцера; розробка курсів тренінгів,

спрямованих на розвиток соціально-психологічних компонентів професіоналізму майбутнього офіцера).

Список використаної літератури

1. Алещенко В. І. Імідж Збройних Сил України: теорія і практика формування : монографія / В. І. Алещенко. – К. : НУОУ, 2010. – 272 с.
2. Алещенко В. І. Розбудова іміджу інститутів сектору безпеки України: *viribus unitis* : колект. монографія / В. І. Алещенко. – К. : Женева; Луганськ : Янтар, 2013.– 316 с.
3. Ільницька У. В. Проблема формування позитивного політичного іміджу Збройних сил України в процесі переходу до демократичного суспільства / У. В. Ільницька / Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : зб. наук. праць. – Львів : Ін-т народознавства НАН України, Ін-т українознавства НАН України, 2003. – Вип. 14. – С. 17–22.
4. Каплевский М. С. Проблемы формирования имиджа будущего офицера в образовательной среде военного вуза /М. С. Каплевский // Вестник университета (ГУУ), 2012. – № 2. – С. 43–62.
5. Кубицький С. О. До проблеми формування позитивного іміджу військовослужбовця Збройних Сил України / С. О. Кубицький // Вісник НАОУ. – 2007. – № 2 (4). – С. 80–88.
6. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія управління : навч. посіб. / Л. Е. Орбан-Лембрик. – 2-ге вид., доповн. – К. : Академвидав, 2010. – 544 с.
7. Почепцов Г. Г. Имиджология: теория и практика / Г. Г. Почепцов. – К., 1998. – 392 с.
8. Скрипаченко Т. В. Соціально-психологічний імідж сучасного керівника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05 “Соціальна психологія” / Т. В. Скрипаченко. – К., 2001. – 18 с.
9. Хомуленко Т. Б. Теоретичні та практичні аспекти дослідження іміджу / Т. Б. Хомуленко, Ю. Г. Падафет, О. В. Скориніна // НДІ педагогіки та психології ім. В. О.Сухомлинського Харківського національного педагогічного ун-ту ім. Г. С. Сковороди. – Х. : ВД “Інжек”, 2005. – 272 с.
10. Boulding K. E. *The Image: Knowledge in Life and Society* / Kenneth E. Boulding. – Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 1956. – 175 p.
11. Bruce B. *Images of power. How the image makers shape our leaders.* – London, 1992.
12. Lippman W. *Public opinion.* New York: The Free Press, 1965. – P. 59.

Стаття надійшла до редакції 29.02.2016

Алещенко В. И. Психологические условия формирования имиджа будущего офицера Вооруженных Сил Украины

В статье проанализировано современное состояние формирования имиджа будущих офицеров в образовательном процессе военных вузов. Имидж рассматривается как интегративный профессионально-психологический компонент управленческой деятельности будущего офицера. Рассмотрены принципы, психологические условия формирования имиджа будущего офицера: сформированность у офицера ценностных ориентаций, направленность личности на дело, умение излагать свои мысли, стрессоустойчивость, надежность, потребность в саморазвитии, готовность к риску. Разработан психологический инструментарий для определения основных критериев и показателей имиджа будущего офицера, его модель и пути формирования.

Ключевые слова: *имидж, офицер, имидж офицера, формирование имиджа, образовательный процесс, психологические условия, принципы, критерии и показатели оценки имиджа.*

Aleschenko V. I. The psychological conditions of the image formation of a future officer in the Armed Forces of Ukraine

The article elicited and analyzed the implementation of certain psychological conditions of the image formation of future officers in the educational process of higher military educational institutions of the Ministry of Defense of Ukraine. The image of the future officers is seen as a integrative professional and psychological component of management activities and understood as purposefully generated image.

The image formation of a future officer in the educational process of the military institute is defined as a focused, organized, systematic process of interaction between subjects and objects aimed at the sustainable implementation of consciousness and subconscious cadets combine individually valued and reported in the forms of psychological-pedagogical features that purposefully created and transmitted by means of external and internal communications, identified, recorded, evaluated, are perceived

by them in the form of meaningful positive stereotype. Often, the more attractive it is, the higher the professional authority officer, higher social reputation of the Armed Forces of Ukraine, which he represents.

On the basis of the survey identified the main causes of negative tendencies of the image formation of a future officer in the educational process of HMEI, namely: the lack of understanding of the entity and the structure of the image of the future officer's as a reflection of educational activities undertaken by the military institute; weak imagination steering and faculty about effective psychological and pedagogical ways and conditions of formation of modern military image in graduates; the lack of scientific and applied researches in the issue of formation of image of future officers in the educational process HMEI.

According to the author, the psychological conditions of the image formation of the future officer reflect his vocational and psychological quality. These are the following: orientations, the orientation of individual on business, stress resistance, reliability, the need for self-development, and the willingness to risk the ability to articulate his thoughts, the need for self-development. While the structure of the image of the future officer's as a system of interrelated components serving as synthetic psychological formation and includes: in-depth components ("I-identity" affects, extrinsic motivation); personality components (personal identity, emotions, intrinsic motivation); social components (military identity, feelings, reputation, credibility, stereotype and communicative processes) and others. Also points out that the image of the future officer of the Armed Forces of Ukraine depends on the level of his professional competencies, possession of new weapons and military equipment, discipline and motivation to faithfully perform military duty.

Psychological instruments for the determination of the main criteria and indicators of the image of the future officer, model of image formation of officer leader and ways of it formation have developed. Application of criteria and indicators in the higher education practice demonstrates that they are a fairly reliable tool to evaluate the image formation of the future military officer of the military institute and are available for manipulating them in practice.

The most important ways of improving the efficiency of the image formation of the future officer: a) the training of management and faculty to the formation of the image of the future of the officer; would) improve the content of the formation of the image of the future of the officer; in) technological formation of the image of the future officer have been defined.

In each of these ways are developed and supported by psychological conditions to ensure their effective implementation in HMEI.

Keywords: *image, officer, officer image formation, educational process, psychological conditions, principles, criteria and indicators for the evaluation of the image.*